

The Choice – Philosophical and Psychoanalytic Dimensions
Изборът – философски и психоаналитични измерения

ЧОВЕКЪТ В ТЪРСЕНЕ НА СМИСЪЛ: ИЗБОРЪТ МЕЖДУ СТРАДАНИЕ И УДОВОЛСТВИЕ

Камелия Славчева

Висше духовно училище „Свети Тривелий“

Резюме. В това изследване се разглежда проблемът за смисъла на живота и избора между страдание и удоволствие според книгата „Еклисиаст“ в Библията, написана от най-мъдрия цар, живял някога на Земята, и големи психиатър, създател на учението за логотерапията, написал едни от най-великите книги на нашето време „Човекът в търсене на смисъл“ и „Лекарят и душата“ – Виктор Франкъл. Дали може да намерим нещо общо в техните твърдения, изследвания и философия? Къде е смисълът на човешкото съществуване: в удоволствията или в страданието? Защо е важно всеки да открие смисъла в своя живот? Това ли е движещата сила на човечеството напред? Може ли да живеем достойно, какво означава това и как да помогнем на хора, изгубили смисъла? Това са въпросите, на които търсим отговор в това изследване. Целта е да се проследи общото между двамата автори, да се намери къде се срещат съвременната психология, логотерапията и вярата в Бога.

Keywords: the meaning of life, suffering, pain, pleasure, delight

*„Когато помогнем на пациента да види в истинското,
т.е. искрено, страдание една последна, при това висша въз-
можност за откриване на смисъла, аз откривам
не първа, а последна помощ“*

В. Франкъл

Виктор Франкъл е съзателят на логотерапията. Самият той прекарва четири години в концентрационен лагер, където умират родителите, брат му и съпругата му. Кое и какво му помага и дава сили да оцелее и да намери смисъл в страданието? Дори само това е основание да се заинтересуваме от неговите книги и да се замислим кое е това, което прави логотерапията успешна и практикувана навсякъде по света. А неговото име се нарежда сред най-великите психиатри. От собствен опит той може да погледне на страдащия човек с мъдрост и състрадание.

„Еклисиаст“ (или „Проповедник“) е книга в Библията, която търси отговор за смисъла на живота. Проповедникът изследва живота от различни гледни

точки, за да разбере кое в него носи удовлетворение. През дванайсетте глави на книгата се проследяват две основни идеи. Първата описва суетата на живота, а втората намира отговора в действителната, действена вяра в Бога. Според общоприетото становище книгата е написана около 200 г. преди Христа. Първият стих дава информация за автора, който представя себе си като „Давидовия син, цар в Йерусалим“ (Еклисиаст, 1:1 и 1:12). Приема се, че това е бил или самият цар Соломон (най-мъдрият човек живял на земята), или по-късен автор, който е базирал творбата си върху думите на Соломон за човешкото съществуване: „Суета на суетите и всичко е суета“, за да разкрие причините защо един мъдър цар стига до подобно заключение (Нов библийски речник, 2007: 373).

„Еклисиаст“ се различава от останалите книги в Библията по това, че не разглежда проблемите за Бога и човека, а разглежда един нормален, човешки живот, в който Проповедникът търси и се опитва да намери смисъла на човешкото съществуване.

В началото, още в първа глава на книгата „Лекарят и душата“ (2001) Виктор Франкъл противопоставя на „дълбинната психология“ – ПСИХОЛОГИЯТА НА ВИСИНИТЕ, която набляга не на волята за наслаждение, а на тази за смисъла. Той надхвърля нивото не само на физическото и на психичното и насочва вниманието ни към сферата на духовното. Той обръща внимание на духовната реалност на човека. „Човек може да преживее само ако има пред погледа си някакви идеали – и това е в сила не само за отделния човек, но и за човечеството като цяло“ (Франкъл, 2001: 21). Той вижда необходимостта от една психотерапия от позицията на духовното. Психотерапията (психоанализата) се стреми към осъзнаване на душевното, а логотерапията – към разбиране на душевното.

Франкъл нарича усещането за липса на смисъл – „екзистенциален вакуум“. Неговата задача, като терапевт и лекар, е да помогне на човек да стигне до собствена ценностна и светогледна позиция, да го накара да осъзнае своята отговорност като основа на човешкото съществуване. За да е възможно това, човек има нужда от свръхсмисъл. Според Виктор Франкъл съществува една **мъдрост**, която несравнимо превъзхожда нашата – тя е свръхчовешка мъдрост, тя е вложила интелигентността в човека (Франкъл, 2001: 53). Той приема, че: „човешкият свят, на свой ред, е надхвърлен от един недостъпен за човека свят, чийто смисъл, чийто свръхсмисъл единствен би бил в състояние да осмисли страданията му“ (Франкъл, 2001: 54). Вярата в един свръхсмисъл е от „иманентно психотерапевтично и психохигиенно значение. Тя е творческа. Като истинска вяра, извираща от вътрешна сила, тя ни прави по-силни. За подобна вяра няма нищо безсмислено... Времето, тленността на човешкия живот не може да отнеме нищо от неговия смисъл и ценност“ (Франкъл, 2001: 54 – 55). За разлика от Фройд и Адлер, които изследват миналото, Фран-

къл гледа на миналото като нещо, което е съхранено за вечни времена. Изтеклото време „е необратимо, но случващото се в него е недосегаемо и ненакърнимо“ (Франкъл, 2001: 55). Там освен извършеното остават **любовта и страданието**, които никой не може да ни отнеме. Миналото е установено и сигурно, бъдещето е открито и предоставено на нашата **отговорност**.

Какво според Франкъл е отговорността? „В човешката отговорност има нещо ужасяващо и същевременно нещо прекрасно. Ужасно е да знам, че във всеки един миг нося отговорност за следващия; че всяко решение – най-незначимото също толкова, колкото и най-важното, е решение „во веки веков“; че във всеки един миг осъществявам или пропускам възможност, а именно възможността, която ми се предлага от точно този едничък миг. Всеки миг наистина крие хиляди възможности, но аз мога да избира и реализирам само една. С това сякаш произнасям проклятие над всички останали, осъждам ги на небитие, при това също „во веки веков“! Прекрасно е обаче да знам, че бъдещето – моето и това на нещата и хората около мен – в известна степен (макар и незначителна) зависи от моето решение, което „извеждам на бял свят“, аз спасявам, превръщайки го в действителност, и така го опазвам от тленността“ (Франкъл, 2001: 56)

Дали смисълът на живота е, както твърдят някои, единствено в **удоволствието**? Дали всяко действие на човека е продиктувано от стремежа към щастие? Кое и какво ръководи решенията ни? Правилото е, че удоволствието не е цел на нашите стремежи, а последица от тяхното осъществяване (Кант, Шелер). Човек не се стреми просто към удоволствие, а към обекта на своя стремеж (Франкъл, 2001: 57). Обектите на желанията са различни, докато удоволствието е едно и също. Според Франкъл, „ако действително виждаме целия смисъл на живота единствено в удоволствието, то в крайна сметка този живот би трябвало да ни се вижда безсмислен. Ако смисълът на живота действително бе удоволствието, животът не би имал никакъв смисъл“ (Франкъл, 2001: 58).

В книгата „Еклисиаст“ основният лайтмотив е, че удоволствията не може да са смисъл на живота и това е „суета и гонене на вятъра“. Във втора глава (Екл., 2: 1 – 11) е показано, че удоволствията не могат да удовлетворят човека. В четвърта (Екл., 4: 7 – 8) е описана окаяността на самотния скъперник и падението на царете (Екл., 4: 13 – 16). Пета (Екл., 5: 10 – 17) и шеста (Екл., 6: 1 – 12) разглеждат богатството като източник на злини.

Радостта може да придаде смисъл на живота само когато самата тя има смисъл. Смисълът на радостта е извън самата нея. Тя винаги е насочена към нещо (някакъв предмет). За да подкрепи това свое твърдение, Франкъл използва Шелер, Ервин Щраус, Рейън. Той цитира Киркегор, според когото „вратата към щастието се отваря само навън – тя е непреодолима за онзи, който се опитва да влезе с взлом. Неистово стремящият се към щастие сам си затваря пътя към него. В крайна сметка всеки стремеж към щастие – привидно „по-

следното“ в човешкия живот – се оказва нещо само по себе си обречено“.

В. Франкъл обобщава три категории ценности: „творчески“, „ценности на преживяването“ и „ценности на приспособяването“ към някое житейско ограничение. Първата категория се реализира чрез действие. Втората – чрез пасивно възприемане на света, природата, изкуството в Аза. А тези на приспособяването са налице, когато трябва да приемем и преминем през страданието (Франкъл, 2001: 68; 121). Достоевски твърди, че се страхува „да не стане недостоен за страданията си“. През тази призма може да оценим и страданията на болните, които се стремят да останат достойни.

След това Франкъл разглежда смисъла на работата (неврозата на безработния и неделната невроза) и смисъла на любовта. Ако безработните хора използват смислено своето време, по този начин те изпълват със съдържание живота си. Възможността да се работи не е всичко, за да бъде нечий живот изпълнен със смисъл (Франкъл, 2001: 135). В любовта откриваме онази уникалност и неповторимост, които правят другия достоен да бъде обичан, а собствения живот – достоен да бъде живян. Във взаимното отдаване на любовта, във взаимното даване и получаване човек изгражда и разбира собствената си личност. В истинската любов другият се разглежда в своята духовна същност и ценност, в своята несравнима уникалност и неповторимост и затова той не може да бъде заменим с друг. Той не е обичан заради неща и качества, които притежава, „има“, а заради това което „е“. Затова истинската любов води до моногамия (Франкъл, 2001: 152). Любовта може да осмисли живота и да обогати обичащия. Независимо от това как се развива една връзка, в нея ние израстваме и съзряваме.

Според „Еклисиаст“ живот, използван по мъдър начин, включва радостта от него: „Иди, яж хляба си с радост и пий виното си с весело сърце, защото Бог вече има благоволение към делата ти. Дрехите ти нека бъдат винаги бели. И миро да не липсва от главата ти. Радвай се на живота с жената, която си възлюбил, през всички дни на суетния си живот, които са ти дадени под слънцето – през всички дни на твоята суета; защото това е делът ти в живота и в труда ти, с който се трудиш под слънцето“ (Екл., 9: 7 – 10).

Смисълът на живота е субективен дотолкова, доколкото няма един смисъл за всички. За всеки човек съществува различен смисъл. Той не може да бъде измислен, а трябва да бъде открит. Отговорност на човека е да схване смисъла на ситуацията, да го признае, възприеме и превърне в реалност. Това човек прави със съвестта. Франкъл я определя като „интуитивна способност за откриване на уникалния и неповторим смисъл, съдържащ се във всяка една ситуация“. Широко разпространено е твърдението, че съвестта е „Божият глас в човека“. „Както човешката свобода е крайна, защото човек по-малко от всичко друго е всемогъщ, също толкова крайна е и човешката отговорност, защото той не е и всезнаещ и най-доброто, което може да стори, е да действа

по съвест.“ В глава 7 на „Еклисиаст“ (7: 1 – 29) благоразумието и страхопочитанието към Бога се разглеждат като ръководни начала за живота. Човек да се стреми към спокойствие и душевен мир (Екл., 4: 6), да бъде доволен от това, което Бог му дава (Екл., 5: 18 – 20) и да се покорява на Божиите заповеди, независимо че не знае какво му предстои (Екл., 8: 1 – 7).

Проповедникът в началото на книгата „Еклисиаст“ разглежда кръговрата на природата и историята като последица от събития (Екл., 1: 3 – 11). Той засяга и проблема за смъртта, която постига и злите, и добрите (Екл., 8: 8 – 9:3). Изводът, до който достига, е, че смъртта е неизбежна участ за всички и животът има смисъл, ако е изживян пълноценно (Екл., 9: 4 – 10).

В. Франкъл разглежда смъртта като нещо, което придава смисъл на човешкото съществуване. „Предвид смъртта обаче, като непреодолима граница на нашето бъдеще и нашите възможности, сме принудени да използваме времето, с което разполагаме, и да не пропиляваме предоставящите ни се неповторими възможности, чиято „крайна“ сума представлява животът“ (Франкъл, 2001: 91). Смъртта, която бележи края на живота, може да уплаши само онзи, който не използва пълноценно времето, което има. Така че нямаме право да се задоволяваме с постигнатото, всеки ден изисква нови действия и възможности за нови справяния и преживявания (Франкъл, 2001: 138).

Екзистенциалната анализа учи да виждаме в живота задачи и се стреми да пробуди човека за отговорността му в предстоящата пред него цел. Колкото повече един човек вижда в живота си задача, толкова по-смислен му изглежда собственият му живот. „Има хора, които правят една крачка повече и един вид живеят в друго измерение. За тях задачата е, така да се каже, нещо преходно. Те същевременно усещат и инстанцията, която им поставя задачата, преживяват тази задача като заръка. Тогава зад живота прозира и трансценденталният поръчител“ (Франкъл, 2001: 79). За религиозния, вярващия човек заедно със съзнанието за житейското призвание и отговорност е дадено и съзнанието за Бог и отговорността пред Него.

В. Франкъл използва собствения си опит и преживявания в концентрационния лагер, за да опише смисъла в страданието. От първите часове до последния дъх на човек в лагера никой не може да му отнеме свободата да избере една или друга позиция спрямо собствената си съдба. Навсякъде има хора, които въпреки студа, глада, мизерията могат да превъзмогнат раздражението си и да покажат себеотричане и самопожертвователност. Тези, които се предават, са тези, които „бяха загубили духовната опора“. В момента, когато човек спре да си поставя цели, животът му губи смисъл и съдържание. Ориентацията на духовния взор към „края“ и към цел в бъдещето е тази духовна опора, от която концлагеристът има нужда, за да не се сломи. Това, което дава сили на човек да понесе всичко, е, ако той успее да види преживяванията си от гледна точка на вечността (Франкъл, 2001: 117; 118). Вече като свободен,

човек не може да си представи как е успял да устои и да преживее всичко. „Сега го завладява прекрасното чувство, че след всичко, което е преживял и изстрадал, на света няма нищо – освен неговия Бог, – от което да трябва да се бои. В концентрационния лагер и чрез концентрационния лагер мнозина са преоткрили вратата в Него“ (Франкъл, 2001: 121).

По-подобен начин завършва и книгата „Еклисиаст“ 12: 13, 14 „Нека чуем края на цялото слово: Бой се от Бога и пази заповедите Му, понеже това е всичко за човека. Защото относно всяко скрито нещо Бог ще докара на съд всяко дело, било то добро или зло“. Проповедникът накрая обобщава, че смисълът на живота може да се намери в познаването на Бог, който е Всезнаещ и Всемогъщ. И като се боим от Него и пазим Неговите заповеди – това е всичко за човека. Другото е суета.

И за Проповедника, и за В. Франкъл животът е загадка – задача, която човек се опитва да разреши. И за двамата смисълът на живота не е в удоволствието, в богатството, във властта, в мъдростта или в невежеството. Всички тези неща се оказват безсмислени при определени обстоятелства. Но Божият промисъл много пъти е неразбираем. Съвършеното и пълно познание е подвластно единствено на Бога (3: 11) (Нов библийски речник, 2007: 373). Франкъл насочва погледа си отвъд телесното и душевното към духовното, за да открие смисъл дори в страданието. За него съществуват духовни ценности, които ръководят човека и към които той се стреми и открива чрез съвестта и Твореца. Книгата „Еклисиаст“ завършва с призив към човека да живее благоразумно, съобразно Божиите закони, защото човек не може да предвиди бъдещето, и да се вслушва в мъдрите слова. Цялата книга е един призив към човека да живее богоугоден живот. Удоволствията, парите, властта, младостта, дори животът са временни, но има вечни ценности, към които сме призовани да се стремим. Решенията, които вземаме всеки ден, начинът, по който преминаваме през страданията или славата, те са, които определят живота ни както на тази земя, така и за вечността. Да живеем живата си така, че през каквито и обстоятелства да преминаваме, дори и през „долината на мрачната сянка“, пак да прославяме Бога. Такъв живот има смисъл. А намирането на смисъл в живота е основно за всеки един човек и за стремежа към щастие.

ЛИТЕРАТУРА

Библия. (2005). София: ББД.

Нов библийски речник. (2007). София.

Стаматов, Р. (2003). *Психология на човека*. Пловдив.

Франкъл, В. (2001). *Лекарят и душата*. София.

Франкъл, В. (2013). *Човекът в търсене на смисъл*. Пловдив.

REFERENCES

- Bibliya*. (2005). Sofiya: BBD.
Nov bibleyski rechnik. (2007). Sofiya.
Stamatov, R. (2003). *Psihologiya na choveka*. Plovdiv.
Frankal, V. (2001). *Lekaryat i dushata*. Sofiya.
Frankal, V. (2013). *Chovekat v tarsene na smisal*. Plovdiv.

MAN'S SEARCH FOR MEANING: THE CHOICE BETWEEN THE SUFFERING AND THE PLEASURE

Abstract. This study examines the problem of the meaning of life and the choice between suffering and pleasure, according to the Biblical book of Ecclesiastes, written by the wisest king that ever lived on Earth, and according to the greatest psychiatrist, founder of the doctrine of Logotherapy, the author of one of the greatest books of our time: *Man in Search of Meaning* and *The Doctor and the Soul* – Viktor Frankl. Can we find some similarities in their statements, research, and philosophy? Where is the meaning of human existence: in pleasure or in pain? Why is it important for everyone to find meaning in his/her life? Is this the driving force of humankind forward? Can you live with dignity; what it means, and how to help people that lost the meaning? These are the questions we try to find answers for in this study. The aim is to follow the similarities between the two authors, and to find where modern psychology, logotherapy meet the faith in God.

✉ **Dr. Kameliya Slavcheva, Assist. Prof.**
Saint Trivelius Christian Institute
14, Antim I Str.
1303 Sofia, Bulgaria
E-mail: kamelia.slavcheva@gmail.com